

ایرج شکریان

انتخابات هفتمین دوره مجلس شورای اسلامی، اوایل اسفندماه برگزار می‌شود. با توجه به موقعیت حساس داخلی و بین‌المللی جمهوری اسلامی، این انتخابات بسیار مهم خواهد بود. در این نوشتار، با اشاره‌ای گذرا به تاریخچه قانونگذاری در ایران، به جایگاه مجلس در نظام جمهوری اسلامی و مرور ادوار شش‌گانه آن می‌پردازیم. در پایان نیز دلایل اهمیت انتخابات مجلس هفتم را بررسی می‌کنیم.

مروری بر تاریخچه مجلس در ایران

در نظام سیاسی ایران تا زمان مشروطه، مجلس قانونگذاری هیچ جایگاهی ندارد. در طول سال‌ها حاکمیت پادشاهان، مردم نقشی در اداره جامعه نداشتند. اگر چه مردم ایران دواطلبانه زمینه سقوط ساسانیان را فراهم کردند و به اسلام که تأکید زیادی بر نقش شورا و مشورت دارد، گرویدند اما عملاً تا پیروزی انقلاب اسلامی نظام‌های شاهنشاهی بر ایران حکمرانی می‌کردند.

انقلاب مشروطه از نظر تئوریک، موجب تهیه قانون اساسی و ایجاد مجلس گردید اما در عمل ناکام ماند. به دنبال تحصن علما و مردم در دوره قاجار، مظفرالدین شاه در 14 مرداد 1285 (14 جمادی‌الثانی 1324) ه.ق با صدور فرمانی دستور داد، مجلس مشورتی متشکل از منتخبان، شاهزادگان، علما، اعیان و اشراف، حاکمیت، تجار و اصناف تشکیل شود تا در امور دولتی و مصالح عامه مشاوره کنند. وی چهار روز بعد مجبور شد فرمان دیگری صادر کند و برای به رسمیت شناختن حق حاکمیت تمامی طبقات و اقشار مردم، دولت را به برگزاری انتخابات و تشکیل مجلس مأمور نماید. نخستین مجلس شورای قانونگذاری ایران با خطاب مظفرالدین شاه در 18 شعبان 1324 ه.ق آغاز به کار کرد و براساس اولین نظامنامه انتخاباتی، کسانی می‌توانستند رأی بدهند که صاحب ملکی باشند و یا حداقل ملک آنها هزار تومان قیمت داشته باشد. در مجلس اول، 156 نماینده حضور داشتند. انتخابات ابتدا دو درجه‌ای بود یعنی در حمله‌ای کسانی را انتخاب می‌کردند. تا سال 1336، دوره مجلس دو ساله بود و پس از آن تا سال 1357، چهار ساله شد. طی این مدت 34 دوره مجلس برگزار شد و مجلس بیست و چهارم در سومین سال خود با پیروزی انقلاب منحل شد. زنان در سال 1343 حق رأی بدست آوردند. علاوه بر مجلس قانونگذاری، در سال 1328 ه.ق، مجلس سنا نیز فعالیت حضور خود را آغاز کرد. دوره این مجلس ابتدا 6 ساله بود و در سال 1345 به 4 سال کاهش یافت. 30 نفر از 60 عضو سنا (15 نفر تهران + 15 نفر شهرستان‌ها) انتصابی بودند. اعضای سنا را مالکان و تجار بزرگ، وزرا و نظامیان ارشد بازنشسته، سفرا یا استانداران و ... تشکیل می‌دادند.

بررسی عملکرد مجالس قانونگذاری در طول 24 دوره نشان می‌دهد که به استثنای دوسه دوره، بقیه مجالس فرمایشی بوده و قوانین ننگینی چون کاپیتولاسیون را تصویب کرده‌اند. در دوره رضاخان و اواخر دوره محمدرضا، با انتخابات فرمایشی، کسانی به مجلس راه می‌یافتند که هیچ گونه استقلالی در رأی دادن نداشتند. از زمانی که محمدرضا احزاب دولتی بویژه حزب رستاخیز را تشکیل داد، عملاً مجلس به مهری تبدیل شد که وظیفه آن تأیید تصمیمات متخذه از سوی شاه بود.

مجلس و نظام جمهوری اسلامی

پس از پیروزی انقلاب اسلامی در بهمن 1357، با توجه به جایگاه مشورت و شورا در اسلام، مجلس شورای اسلامی فعالیت خود را آغاز کرد و این فعالیت هیچگاه دچار فترت نشد.

اصل 56 قانون اساسی مقرر می‌دارد، حاکمیت مطلق بر جهان و انسان از آن خدا است و هم او انسان را بر سرنوشت اجتماعی خویش حاکم ساخته است، هیچ کس نمی‌تواند این حق الهی را از انسان سلب کند یا در خدمت منافع فرد یا گروهی خاص قرار دهد و ملت این حق خدا داد را از طرفی که در اصول بعد می‌آید، اعمال می‌کند. براساس اصول مختلف قانون اساسی، مردم حق حاکمیت بر سرنوشت خود را که از طرف خداوند به آنها تفویض شده است، در مواردی که قانون اساسی به آنها اجازه می‌دهد، از طریق زیر اعمال می‌کنند.

1. انتخاب نظام جمهوری اسلامی ایران از بین سایر نظام‌های حکومتی
 2. انتخاب اعضای مجلس خبرگان و تصویب قانون اساسی
 3. انتخاب مقام رهبری طبق اصل 107 قانون اساسی
 4. انتخاب نمایندگان مجلس شورای اسلامی
 5. شرکت در همه‌پرسی‌های مربوط به مسایل مهم اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و فرهنگی
 6. انتخاب رییس‌جمهور
 7. انتخاب اعضای شورای اسلامی
 8. شرکت در امر به معروف و نهی از منکر
- با توجه به اختیاراتی که مجلس شورای اسلامی دارد، این نهاد در هیچ شرایطی قابل تعطیل شدن نیست (برخلاف شوراهای اسلامی که برای حدود دو دهه تشکیل نشدند) حتی در شرایطی بسیار سخت نظیر جنگ تحمیلی، انتخابات مجلس شورای اسلامی در حوزه‌های مناطق جنگ‌زده تعطیل نشد.

اختیارات و صلاحیت‌های مجلس

مجلس شورای اسلامی دارای دو نوع صلاحیت است:

الف - صلاحیت عام: منظور از صلاحیت عام اختیارات کلی است که مجلس در عموم مسایل در حدود مقرر در قانون اساسی از نظر وضع قانون دارد. مجلس تنها نهادی است که حق قانونگذاری در عموم مسایل مربوط به مملکت را دارد. البته مجلس شورای اسلامی حق وضع قوانینی که با اصول و احکام شرعی یا قانون اساسی مغایرت داشته باشد ندارد را (اصل 72). علاوه بر این مجلس حق تحقیق و تفحص در امور کشور را نیز دارا می‌باشد.

ب - صلاحیت خاص: منظور از صلاحیت خاص مواردی است که اتخاذ تصمیم در این موارد طبق قانون اساسی منحصرأ در صلاحیت مجلس است و مقامات دیگر مثلاً قوه مجریه، حق تصمیم‌گیری در این موارد را ندارد. این صلاحیت‌ها به شرح زیر است:

1. تصویب عهدنامه‌ها و قراردادهای بین‌المللی
 2. اصلاحات جزئی در خطوط مرزی کشور (به تصویب چهارپنجم نمایندگان)
 3. اجازه اعمال بعضی محدودیت‌ها در اداره امور امنیتی کشور
 4. اجازه اخذ وام و کمک‌های بلاعوض
 5. اجازه استخدام کارشناس خارجی
 6. تصویب انتقال آثار ملی مشروط بر اینکه از نفایس منحصر به فرد نباشد و ...
- علاوه بر این، مجلس صلاحیت‌ها، حق عزل و نصب وزرا طرح سؤال از رئیس‌جمهور و وزراء و استیضاح آنها، تعیین حقوقدانان شورای نگهبان و ... را دارد. و براساس چنین صلاحیت‌هایی است که حضرت امام خمینی(ره) فرمودند: «مجلس در رأس امور است».

مروری بر ادوار شش‌گانه مجلس شورای اسلامی

از پیروزی انقلاب اسلامی تاکنون شش دوره مجلس شورای اسلامی تشکیل شده است.

1. مجلس دوره اول
انتخابات اولین دوره مجلس شورای اسلامی در بیست و چهارم اسفندماه 1358 برگزار شد. در این دوره 10 میلیون و 871 هزار و 645 نفر رأی دادند. با توجه به شرایط انقلابی جامعه ایران، این دوره، به خاطر اختلاف‌نظر شدید نمایندگان که از طیف‌ها و گروه‌های مختلف سیاسی بودند، به تغییر قوانین قدیمی و تصویب قوانین جدید مشغول شد. البته وقوع جنگ در سال 1359، سال‌های پایانی دوره مجلس اول را به خود مشغول کرد.
2. مجلس دوره دوم
انتخابات دومین دوره مجلس در بیست و ششم فروردین ماه 1363 برگزار شد. برگزاری انتخابات این دوره با تصرف بخش‌هایی از مناطق مرزی کشور توسط نیروهای عراق مصادف بود، اما انتخابات حوزه‌های جنگ زده برای مهاجرین آن شهرها در حوزه‌های مجاوز برگزار شد. در این دوره 15 میلیون و 822 هزار و 70 نفر در انتخابات شرکت کردند و فعالیت مجلس در این دوره شدیداً تحت‌الشعاع جنگ قرار داشت. علاوه بر این، برخی از مسایل سیاست خارجی نظیر تداوم دشمنی آمریکا و حمایت از عراق نیز از دلمشغولی‌های مجلس دوم بود.
3. مجلس دوره سوم
در نوزدهم فروردین ماه 1367 که آخرین سال جنگ تحمیلی بود، 16 میلیون و 714 هزار و 281 نفر به پای صندوق‌های رأی رفتند تا نمایندگان مجلس سوم را انتخاب کنند. علاوه بر پایان جنگ، این دوره شاهد رحلت جانشین حضرت امام خمینی(ره) نیز بود. مباحث سازندگی ویرانه‌های جنگ ذهن مشغولی این مجلس بود.
4. مجلس دوره چهارم
انتخابات این دوره در 21 فروردین 1371 برگزار شد و 18 میلیون و 767 هزار و 47 نفر یعنی حدود 60 درصد از واجدین شرایط رأی دادن در انتخابات شرکت کردند. تداوم سازندگی همچنان در رأس دستور کارهای مجلس این دوره بود.
5. مجلس دوره پنجم
ششمین دوره انتخابات مجلس در هجدهم اسفندماه 1374 با حضور 24 میلیون و 717 هزار و 88 نفر (یعنی حدود 70 درصد) برگزار شد. مقابله با برخی از مسایل خارجی نظیر افزایش فشارهای آمریکا و اروپا بویژه پس از اعمال تحریم‌های آمریکا علیه ایران مهم‌ترین موضوع کاری مجلس پنجم بود.
6. مجلس دوره ششم
انتخابات ششمین دوره مجلس شورای اسلامی در بهمن 1378 با حضور حدود 27 میلیون (70 درصد) برگزار شد. این دوره که پس از انتخابات آقای سیدمحمد خاتمی به ریاست جمهوری آغاز به کار کرد، توسعه سیاسی در عرصه داخلی و تنش‌زدایی در عرصه سیاست خارجی را در دستور کار خود قرار داد.

مجلس هفتم

شرایطی که در آستانه برگزاری انتخابات مجلس هفتم وجود دارد، ضرورت حضور گسترده‌تر مردم را در انتخابات می‌طلبد. جمهوری اسلامی به رغم میانیت تولید سلاح‌های هسته‌ای با شرع اسلام در طول ماه‌های گذشته به اهتمام تلاش برای دستیابی به این گونه سلاح‌ها به شدت تحت فشار قدرت‌های خارجی قرار گرفت و اگر اجماع سران نظام مبنی بر مصلحت‌اندیشی و حفظ حاکمیت نظام نبود، ممکن بود تمامیت ارضی کشور خدشه‌داری گردد. به هر حال حتی پس از پذیرش پروتکل الحاقی؟؟ منع گسترش تسلیحات هسته‌ای، فشارهای خارجی بر روی جمهوری اسلامی وجود دارد، و اگر پشتیبانی مردم از نظام که خود را از طریق انتخابات نشان می‌دهد کمتر شود، فشارهای مذکور بیشتر می‌گردد. برای خنثی کردن تهدیدهای خارجی، حضور گسترده مردم در پای صندوق‌های رای، ثبات و امنیت جمهوری اسلامی را مانند گذشته تثبیت می‌نماید.

امید است مردم فهیم ایران بار دیگر با شرکت گسترده در انتخابات بیست و یکمین انتخابات را به حماسه جاوید دیگری تبدیل کنند. مقابله با مشکلات اقتصادی و اجتماعی، تصویب پروتکل الحاقی، تلاش برای پیوستن به سازمان تجارت جهانی ... از مسایل مهمی هستند که مجلس هفتم باید به آن بپردازد.

<http://www.magiran.com/view.asp?ID=135397>